

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ, ЙОГО ЧАС І ПИСЬМЕНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

I

Добре роблять наші розумні та вчені люди, що згадують щороку і розказують простому народові про життя таких наших письменників та співаків, як Шевченко, Квітка, Шашкевич, Федькович, що своїм гарячим і чудово-красним словом будили наш народ зо сну, піднімали його до свідомості своєї людської і народної гідності. Добре роблять, що згадують і таких, що розсвічували нам нашу старовину, показували добрі і злі діла наших предків нам, потомкам, на науку, як се чинив славний Микола Костомарів[...]. Добре би робили наші руські проповідники, якби розказували простому народові якнайбільше і якнайчастіше про життя його найліпших синів, письменників і вчених, учителів, борців у війні і борців у соймах та радах, бо в житті і діланні всіх тих людей є зерна живої сили, живого прикладу, котрі повинні переходити в широкі верстви народні, статися живим скарбом народного життя, переходити з роду в рід. Тільки тоді, коли такі живі приклади з життя поодиноких найліпших людей будуть кожному в тямці, будуть присвічувати йому при роботі, будуть перейматися і переводитися в життя, тільки тоді можна буде сказати, що народ наш поступає наперед.

Смілі, розумні та гарячі люди жили в кожному часі, але особливо поставали і вироблювалися в часах живіших рухів народних, війн, переслідувань, боротьби духової. Тяжкі часи переживав наш український народ під польським пануванням у XVI віці. Унія Люблінська 1569 року відлучила наші землі від Литви і прилучила їх безпосередньо до Польщі, а надто йшла до того, щоб завести на наших землях польські порядки. Ціль, до котрої вони змагали, була така, щоби нашу Полудневу Русь, що дісталася в польські

руки, зовсім зілляти з Польщею, зробити з тих двох країн одну цілість. Нинішня Галичина була вже в польських руках віддавна; цікава річ, що тут поляки, бажаючи сей край зробити польським, почали від того, що накликали на нього німців і поосажували їх по містах. У прочій Русі по Люблінській унії годі вже було се зробити, і для того поляки задумали дійти до своєї цілі іншою дорогою. Особливо на дві речі мали вони око. В давній Русі, а опісля і в литовсько-руській державі був такий порядок, що, крім головного князя, було там багато менших князів, т. зв. удільних. Вони повинні були слухати старшого князя тільки в деяких важніших справах, але у внутрішніх, домашніх справах свого князівства мали зовсім вільну руку. Під князями стояли дворяни (власителі більших маєтків земських), далі земляни, щось немов дрібна шляхта, врешті мужики. Мужики обов'язані були вправді давати данини князям і відроблювати певну панщину дворянам, але в прочім були людьми свобідними, мали свої власні громадські суди, перед котрі запозивано не раз навіть землян і дворян. Унія Люблінська дуже основно змінила той порядок. Крім найстаршого князя, що відтепер мав бути разом королем польським, вона зрівняла прочі три верстви, т. є. менших князів, дворян та землян із польською шляхтою, звела їх усіх до одного рівня, а натомість мужиків підвела також під польське право панщизняне, т. є. зробила їх цілковитими підданими шляхти, позбавила майже всяких люльських прав. Після сього легко зрозуміти, чому дехто з русинів, а особливо литовські князі та магнати так сильно опиралися унії Люблінській: бо вона рівняла їх з тими, що були досі під їх рукою, з дворянами і землянами; натомість дворяни і земляни всіми силами стояли за унією, бо вона рівняла їх з польською шляхтою і давала їм усі ті права, які мали шляхтичі польські. Зрозуміло також, чому по заведенні Люблінської унії ті дворяни і земляни так живо почали горнутися до польських порядків, до польських шкіл, польських книжок і т. п., що не минуло й 50 літ, а всі вони з невеликими виїмками зовсім ополячилися. За їх слідом пішли й бувші удільні князі, що по унії Люблінській поробилися руськими магнатами. Одні з них, як князі Острозькі, що стояли при Русі, швидко вимерли; інші, як Слуцькі, Сапеги, Вишневецькі, Тишкевичі, перейшли по якімось часі також на польський бік.

Друга річ, за котру взялися поляки дуже пильно, було зрівняння обрядів. Польща була в тих часах у більшій половині католицька, в меншій лютерська й кальвінська. На Литві розширене було кальвінство й соцініанство (релігія, що відкидала віру в святу трійцю); Русь була православна, хоч також кальвінство й соцініанство починало в ній ширитися. Отже, швидко по Люблінській унії заведено в Польщі закон єзуїтів, котрі взяли на себе велике діло — повернути всіх лютеран, кальвінів і православних до римського католицизму. Вони йшли до сеї цілі найрізнішими дорогами, простими й кривими: говорили огнисті казання по костелах і по публічних місцях, визивали своїх противників на прилюдні диспути і старалися коли не переконати, то бодай перекричати або хоч осмішити їх в очах нетямущих людей, писали на них сміховинні письма, вірші та вигадки і розпускали поміж народ, але що найважливіше, основували школи, в яких учили молодіж у своїм дусі, підбиралися під великих панів і пань, аби мати над ними вплив, особливо опановували голови старших жінок, багатих діточок, і наклонювали їх на те, щоб у своїх добрах не терпіли ніякої іншої віри, крім латинської. Нарешті здобули собі єзуїти великий вплив на польських королів, Степана Баторія*, а особливо Жігмонта III*, і виробили таке право, що жоден «іновірець» не міг займати найвищих гідностей і урядів державних, не міг бути сенатором, канцлером, воєводою і т. п.

До «іновірців», нарівні з лютеранами, кальвінами та аріанами*, належали й православні, і на них, під впливом єзуїтів, звернулася нехіть, а далі й ненависть польських латинників. Правда, численні запевнення польських королів запоручали православним русинам свободу їх віри, але польська суспільність не зважала на королівські акти. Вже яких 30 літ по Люблінській унії виробилася по руських містах така практика, що русини стояли там нарівні з жидами, т. є. були втиснені до осібної ділянки, не могли мати домів у ринку, належати до цехів, бути бурмистрами ані відбувати по місті процесій з образами, ані навіть дзвонити при похоронах. Сього, однако ж, католикам було недосить, і вони за приводом єзуїтів почали йти до того, аби всіх русинів відвернути від православ'я, а підвернути під папу. Насамперед ударили вони на руський, а властиво староримський (юліанський) календар*, якого держалася православна церков, і почали силувати русинів, аби прийняли

новий, григоріанський*. Із-за того календарного роздору прийшло у Львові на саме різдво 1578 р. до великого розруху, коли бурмистр і брат латинського єпископа Суліковського силою позамикали руські церкви. Але русини сим разом не далися, церкви повідбивали і удалися зі скаргою до короля Степана Баторія, який окремим декретом наказав полякам, аби на новий календар не силувати нікого.

Швидко, одначе, надійшла ще тяжча буря, унія церковна. Єзуїти Антін Поссевіно, італієць, папський нунцій, і Петро Скарга (властиво Павенський) та інші польські єзуїти почали писати книжки проти православних, усе те, чим православні різнилися від латинників, називаючи блудами, сплодженими темнотою та незнанням правдивої віри Христової, або наслідком лукавства греків, що буцімто не хотіли передати русинам своєї віри й науки в повній чистоті, щоб таким робом держати їх у темноті і визискувати на свою користь. Книжки розкидувано особливо між руською шляхтою, яка пильно читала їх, не маючи своїх. В однім ті книжки говорили правду: Русь була темна. З одного боку, часті татарські напади, з другого, недбальство самих русинів, а з третього — заздрість поляків зробили те, що на Русі не було шкіл, було мало письменних людей і мало книжок. Найбільшу шкоду робило тут т. зв. право патронату, заведене поляками. Було се таке право, що православних єпископів мав право іменувати король, а священників дідич села. З того виробився звичай, що єпископами ставали не ті, яких вибрало духовенство як найгідніших, але ті, що хотіли й могли добре заплатити королеві та його урядникам за «номінацію». Се значило, що найвищим достойником церкви не можна було статися інакше, як тільки через тяжкий гріх, званий сімонією, або святокупством. Се був загальний гріх середньовікової латинської церкви в Західній Європі, що спричинив там немало заколоту та розливу крові. У нас на Русі, особливо в Галичині, право патронату держиться ще й досі. На духовні посади йшли звичайно збіднілі шляхтичі, лакомі на єпископські та монастирські добра, з яких могли жити розкішно. Люди світські, жонаті або вдівці, гулящі та розпусні, часто темні та нерелігійні, а іноді навіть бувші протестанти або католики, приймали про форма¹ православіє і поверхове

¹ Формально (лат.).— Ред.

монастирське постриження на те тільки, щоб ставати православними пастирями, компрометувати православ'я або й навмисно шкодити йому. З натури речі плило, що в кругах нижчого сільського та міського духовенства, загалом бідного та близького до народу, деморалізація була менша, а основи старої віри і старих обичаїв держалися міцніше.

Не можна сказати, що русини не старалися запобігти сьому лихові. Правда, не старалися ті, котрі би найбільше могли були зробити — єпископи та архіпастирі, бо їм чого іншого хотілося. Але старалися світські люди, а поперед усіми славний князь Костянтин Василь Острозький. Він то зрозумів, що без просвіти Русь не може двигнутися з упадку і православ'я не може отстоятися перед напором латинства. І ось він великим коштом завів у своїм місті Острозі вищу школу, або, як тоді звали, Академію, і запросив до її ведення славного грецького ученого Кирила Лукаріса, що опісля був патріархом константинопольським. Побіч нього працювали як учителі при тій школі також розумні і вчені русини: Герасим Смотрицький, отець славного Мелетія Смотрицького, і галичанин Іван Княгиницький*, пізніший монах Йов, основатель Скиту Маіявського. Крім школи, завів князь Острозький в Острозі друкарню, в котрій видав декілька дуже гарних книжок для науки народу і оборони православ'я.

Та не сам Острозький заходився коло просвіти народу та піддвиження православ'я. Ще ревніше і тривкіше занялися тим міщани, люди прості, «хлопи, шевці, сиделники і кожем'яки», як їх з погордою прозивали шляхтичі. Вони почали по містах зав'язувати релігійні братства, при тих братствах заводили на складкові гроші друкарні і школи, спроваджувати до них учителів, письменників. Особливу силу надало братствам те, що патріарх константинопольський Єремія надав їм право ставропігії, т. є. таке право, що братства не підлягали місцевому єпископові, але тільки митрополитові і могли також безпосередньо зноситися з патріархом, а надто, що братства мали мати голос при виборі єпископа, мали пильнувати чистоту обряду православного, упоминати священиків і єпископів, коли бачили, що вони роблять щось неподобне, і доносити про те митрополитові і патріархові. Перше і найславніше з тих братств було братство львівське ставропігійське, котре швидко завело у себе також братську школу і покликало до неї за учителя також дуже розумного грека Арсенія,

єпископа еласонського і дімонтського, завело й друкарню, де друковано головно книги церковні. Слідом за ним пішло й братство віленське (1591), мінське (1592), більське (1594), могилівське (1597), луцьке (ок[оло] 1600), київське (1615).

Ті заходи розбудили у нас також письменство. Крім книг церковних, почали русини видавати й книги в обороні своєї віри. І так Герасим Смотрицький видав у Острозі дуже гарну книжечку «Ключ царства небесного» в обороні старого календаря, а «Клирик Острозький», Василь Суразький видав також в Острозі дуже основно написану «Книжицу о единой истинной вѣрѣ». Крім того, видав Острозький 1580 р. прекрасну книгу Біблію, т. є. переклад усього святого письма на мову церковноруську.

Але власне ті заходи православних коло піддвигнення православ'я і Русі не були милі єзуїтам і їх прихильникам, і вони задумали разом скінчити все. Коло р. 1590 могло здаватися, що обставини сприяють їм якнайбільше. Митрополитом київським був Михайло Рогоза*, бідний шляхтич, що був зразу православним, потім перейшов на лютеранство, відтак за намовою єзуїтів зробився знов православним, але на те тільки, аби знищити православ'я. Єпископом берестейським був Іпатій Потій*, чоловік хоч і вчений, але без характеру, брехливий і хитрий. Єпископом луцьким і острозьким був Кирило Терлецький*, розпусник і забіяка, про котрого говорили, що держав спілку зі злодіями і рабівниками, фальшував гроші і котрому в судах доказували множество різних злочинів, розбоїв, калічення людей і убійств. Єпископом львівським був Гedeон Балабан*, не ліпший від Терлецького; в Перемишлі сидів єпископ Михайло Копистенський*, чоловік, що при живій жінці був посвячений на єпископа і опісля також жив з нею. Всі ті владики дуже незлюбили собі того, що патріарх константинопольський почав живіше вмішуватися в справи руської церкви, що недавно перед тим скинув митрополита київського Онисифора Дівочку, який був два рази жонатий, заким став єпископом, особливо ж незлюбили вони братств церковних і гнівалися на то, що патріарх простим людям дав власть надзирати над ними. І ось вони почали з'їздитися і радити, як би увільнити себе від зверхності патріарха та від надзору братств, і урадили, що найліпше буде піддатися папі римському. Заохотили їх до того обіцянки поляків, котрі говорили, що як скоро вони сполучаться з Римом, приймуть унію, то дістануть місце

в сенаті польським, з котрого, як ми вже сказали, виключені були всі «іновірці», значить, і православні, а в котрім засідали всі латинські єпископи. Так-то постала т. зв. унія церковна, прийнята єпископами руськими в Римі 1595, а оголошена на соборі в Бересті 1596 р., через що й зоветься унією Берестейською.

Але перечислилися трохи єзуїти та їх прихильники, думаючи, що як зловлять у свої ситі владик руських, то вже разом із ними зловлять і весь народ. Поперед усього два владики, львівський і перемиський, побачивши, до чого діло йде, відступили від нього і осталися при православ'ї. В обороні його став і знаменитий князь Острозький, виступили й братства. На собор берестейський 1596 р. прислав і патріарх константинопольський свого відпоручника Никифора протосінгела. Всі вони зібралися разом, зложили православний собор і викляли митрополита Рогозу і тих єпископів, що прийняли унію. Таким способом замість унії, т. є. єдності, собор берестейський посіяв великий роздор серед руського народу, роздор, не полагоджений ще й досі.

II

Серед таких обставин виринає надзвичайна постать Івана Вишенського. Треба було незвичайних обставин, щоб чоловікові невисокого роду було можливо пізнати тодішнє життя у всій різnorodності його явищ, та потім вирватися з нього і стати на таким високім становищі, з якого видно було ясно значення тих явищ, не зовсім ясно навіть для людей високопоставлених на драбині тодішньої суспільності. Треба було йому основно зрєктися того світу з усіма його повабами та покусами, з усею його моральною байдужністю або й гнилизною, щоб викресати зі своєї душі такий могутній огонь, який горить у писаних словах Вишенського і не перестає й досі промовляти до нашого серця.

Дуже небагато знаємо про життя того цікавого чоловіка. Здається, що родився він коло р. 1550 у галицьким містечку Судувій Вишні з родичів, мабуть, не так-то дуже бідних, міщан, або дрібної руської шляхти. Родичі ті, певно, старалися дати йому початки шкільної науки, хоч початки ті не могли бути великі: читання церковних книг, писання, спів церковний та й годі. Здається також, що по

скінченні школи родичі постаралися примістити його при дворі якогось вельможного пана.

Такі пани держали в ті часи у себе по кілька сот молодих людей біднішого стану, уживали їх до всяких послуг, але при тім молоді люди знайомилися з ширшим життям і різними не раз і вченими людьми, з політикою і справами крайовими, їздили зі своїми панами до столиці або й за границю, одним словом, доповнювали свою освіту шкільну, а властиво набиралися далеко не раз вартнішої і ширшої освіти й оглади світової.

Таким опікуном Івана Вишенського був найправдоподібніше князь Василь Костянтин Костянтинович Острозький, найбільший тоді руський пан, властитель величезних маєтностей, чоловік, що замолоду мало чим відрізнявся від звичайної бундючної та бучної шляхти польської, та аж на старість зробився руським патріотом, опікуном освіти і захитником православної віри. І ось він почав, не щадячи грошей і заходів, працювати для піддвиження освіти і сили серед руського народу. Заложив у своїм місті Острозі першу руську Академію (коло р. 1577), де вчили молодих русинів язиків: церковного, латинського і грецького, а також різних вищих наук. До тої Академії він покликав високовченого грека Кирила Лукаріса, а також добре вченого і розумного русина Герасима Смотрицького на вчителів. При Академії завів і друкарню, в котрій в р. 1580 видав дуже гарне видання цілої Біблії в новім перекладі на язык церковний, а опісля видавав багато цінних книжок чи то для вжитку православних церков по містах і селах, чи для оборони руського народу та православної віри від різних напастей з боку ворогів.

Що пробування при дворі такого пана мусило бути дуже корисне для молодого Івана Вишенського, навіть коли б він і не був учеником Академії Острозької, се певна річ. А що він був при дворі Острозького, се видимо з того, що Вишенський на ім'я Острозького прислав пізніше одно своє посланіє із Святої гори Афонської, далі з того, що про важніші міста в добрах Острозького — Острог, Луцьк, Жидичин — говорить як про такі, в котрих він бував і котрі добре знає. З одного твору Вишенського довідуємося, що він довший час жив у Луцьку, може, при заряді дїбр князівських, т. зв. економії, і певно був не посліднім чоловіком, коли один польський чернець, і то не простий, а «містр», т. є. начальник, жив з ним у такій близькій

приятні, що наклонював його перейти на католицьку віру, а далі звирився перед ним, що звів з розуму одну дівчину.

Маючи коло 30 літ, значить, десь коло року 1580, Вишенський покинув двір князя Острозького і вибрався на прощу в далекий край, у Туреччину. Там на полудневому кінці Македонії вскакує в море висока подовгаста гора, сполучена з твердою землею тільки вузькою шиєю. Гора та, покрита лісами, з давен-давна служила пристановищем для християнських монахів та пустинників, що тут хотіли в тиші та побожних думках кінчити свій вік. Ся гора зветься Афон, або Свята гора, і є ще й донині в виключнім посіданні монахів православних — грецьких, болгарських, сербських і російських. В ті часи, про котрі тут оповідаємо, жило таких монахів на Афоні по 3 або 4 тисячі. Деякі жили в монастирях, інші в осібних келіях серед лісу та скал, а треті, що хотіли держати найгострішу регулу, замурувалися в ямах та кам'яних печерах, куди тільки раз на тиждень подавано трохи пряженого бобу, щоб не вмерли з голоду. Ті, що сиділи в монастирях, займалися управою ріллі, торговлею та промислом; не оставалися без роботи й пустинники. Значна часть монахів щороку виходила в різні християнські православні краї за милостинею. Особливо радо йшли вони на Молдавію та в Волощину, в Росію і у Польщу, де розповідали про святобливе, райське життя монашеське на Святій горі. От тим-то дуже часто лучалося, що такі попрошайки вертали на Святу гору не тільки з багатою милостинею, але також вели з собою нових охотників до пустинного побожного життя. Таких охотників ішло з Русі в ті часи розбудженого релігійного руху досить багато. Одним із них був також Іван Вишенський. Що склонило його покинути світське життя — чи пересит двірським шумом, чи які родинні гризоти, чи, може, яка нещаслива любовна історія, чи виключно релігійні причини, сього не знаємо.

На Афон можна було йти тоді різними дорогами. Найчастіше наші люди ходили через нинішню Буковину або Бессарабію, Румунію, а відти через Дунай до Болгарії та Македонії. Але в часах війн та розрухів, дуже численних у тих краях, можна було йти також іншою дорогою: через Карпати на Угорщину, відси в Сербію, або нинішню Боснію та Герцеговіну, а відти албанськими горами понад річкою Вардаром аж до Солуня. Здається, що власне тою другою дорогою пішов Іван Вишенський, бо в однім, і то

найвчаснішим його писанні, під заголовком «Новина, или вѣсть о обрѣтеніи тѣла Варлаама Охридскаго», маємо слід, що він був у місті Охріді в горішній Албанії, де тоді була стара болгарська митрополія. Там недавно перед тим турецькі яничари вбили митрополита Варлаама, а його тіло вкинули в Вардар. Віднайшовши те тіло, християни поховали його тайком недалеко міста Велеса, нинішнього Кепрілі, а коли по кількох літах відносини трохи заспокоїлися, перенесли з парадом те тіло до Охріді. Про сю подію оповідає Вишенський досить важкою церковною мовою в першій своїй творі, написаній, певно, після усного оповідання, може, ще в дорозі до Афону або, може, зараз по приході на Афон, для оповіщення побожних монахів та численних прочан, що сходилися на Святу гору, про те, що сталося в досить далекій та не легко доступній Охріді.

На Афоні пробув Вишенський напевно яких 40 літ, до своєї смерті, яку можемо покласти коло р. 1620 — дати напевно не знаємо. Зразу він мусив бути послушником і, здається, що був ним у монастирі св. Павла, відки аж по 10 літах, десь у р. 1592 або 93 посилає на Русь своє перше ~~«Послание до всѣх обще в лядской земли живящих»~~. Вибувши літа монастирського послуху, Вишенський осів у самотнім скиті десь серед лісу і пробув тут, зайнятий ручною роботою, читанням побожних книг та писанням своїх «Посланій», аж до р. 1605. В тім році, невідомо з якої причини, пішов на Русь, жив якийсь час в Угорниках коло Отинії*, був потім у Львові, мабуть, і в Острозі у старенького князя Острозького, свого колишнього добродія, був у монастирях в Уневі та в Дермані*, відки вернув назад до Угорник, а потім пішов у гори до свого давнього товариша із Афону Йова Княгиницького, що жив тоді недалеко теперішнього села Дори в т. зв. Марковій пустині, де пізніше оснував славний монастир Скит Манявський. Поживши якийсь час із Княгиницьким у самоті «під смереками», він вернув назад на Афон. Жив там кілька літ, переходячи від монастиря до монастиря, молячися та пишучи далші свої твори, поки нарешті десь по р. 1610 не забавив зовсім відлучитися від світу і не осів у кам'яній печері, де можна було жити тільки в острих постах та мовчанні і відки тільки одна смерть могла увільнити аскета. В тій печері він коло р. 1616 написав ще один свій твір з приводу виданої тоді руською мовою книги Івана Златоуста «О священствѣ»; здається, що се був останній його твір. Про

дальше життя й смерть його не знаємо нічого. Маємо тільки відомість, що в р. 1621 православні русини, зібрані в Луцьку для наради над способами піддержання православія, між іншим, ухвалили вислати на Афон своїх післанців і спровадити відтам учених і святоблжих мужів руського роду, а особливо Івана Вишенського для підпори і оборони православія на Русі. Очевидно, про смерть Вишенського на Русі тоді ще не знали; але чи ходили з Луцька післанці на Афон і чи привели кого з руських афонітів на Русь, сього не знаємо.

Оце й усе, що можемо сказати про життя Івана Вишенського. Спитає, може, дехто, чим цікаве се життя для нас і що можемо навчитися з нього? Певна річ, того не можемо ані не повинні ми вчитися, аби в часах тяжких чи то для наших близьких, чи для цілого краю покидати світ і людей, іти в пустиню чи в монастир та вести там життя хоч би в холоді й голоді, та все-таки супокійне, безжурне і присвячене виключно молитвам та дбанню про спасення власної душі. Коли що в житті Івана Вишенського цікаве й навчаюче для нас, так се те, що, дійшовши до мужеської дозрілості, він покинув сей світ певно не з біди і не для безтрудного прожитку, але для того, що сяким чи таким способом дійшов до переконання, що сей світ зіпсований. Задля свого переконання він покинув панський двір, і службу, й достаток, покинув товариство розумних та освічених людей, одним словом, покинув усе, що в житті дороге чоловікові, і пішов робити таку службу, яка йому в ту пору для загальної справи видавалася найкориснішою, пішов служити тій справі молитвою і словом. Те своє переконання про важність сеї своєї служби він не раз у своїх писаннях висловляв досить ясно й досадно. «Или не вѣдаете, бѣдницы, — писав він у своїм гарнім творі, що має титул: «Порада о очищенію церкви», — если бы не было истинных иноков и богоугодников между вами, уже бы давно якоже Содома и Гоморра жупелом (сіркою) и огнем у Лядской земли есте спопелѣли». І далі в тім самім творі знов та сама думка: «Вѣру мы ими, если бы вас иноки перед богом не заступали, уже бысте давно с всею своею потѣхою мирскою исчезли и погибли». Можна думати, як хто хоче про таку віру в заступництво монахів за світських людей, можна порівнювати її навіть з вірою того божевільного, що, піднявши палець угору, стоїть недвижно й думає, що тим пальцем він підпирає небо, яке без того впало б і потовкло всіх людей на смерть, — та все-

таки Вишенський цілим своїм життям доказав, що та віра в нього була не тільки щира, але зовсім не безплідна, бо заповнила його життя діяльністю, як на свій час, дуже смілою, подиктованою дуже високим розумінням людської гідності. Вже сам його вихід на пустинне життя і потім його недовгий побут на Русі були вчинки, що доказували його життєву незалежність і горожанську відвагу. Бо подумайте, чи багато знайдеться у нас людей, які би зважилися для свого переконання наразитися іншому, старшому, або цілому загалові, стратити ласку у начальника, відректися посади, або хоч би тільки невеличкої користі? З того погляду Іван Вишенський може ще й нашому поколінню служити прикладом твердості і стійкості характеру, прямоти та ясності в вислові своїх поглядів і згідності між переконаннями та цілим своїм життям.

III

Та не лише своїм життям і характером важний і цікавий для нас Іван Вишенський, але головню тими писаннями, що дійшли від нього до нас. Ті писання всі зложені на Афоні (з виїмком одного писання до Юрія Рогатинця) і посилені з Афону на Русь, звичайно з означенням імені автора і місця його пробування та заосмотрені досить просторими і характерними титулами. За його життя вони не були друковані, з виїмком одного, написаного в формі соборного послання всіх афонських монахів руської народності до русинів, що жили під польською короною, яке без означення імені автора було друковане в р. 1598 у виданій князем Костянтином Острозьким т. зв. «Острожській книжиці в десятьох відділах» у додатку до сімох посланій александрійського патріарха Мелетія Пігаса против унії. Інші його твори заховалися в дуже немногих рукописах і були частями опубліковані в різних видавництвах у другій половині ХІХ в. Всіх творів Вишенського маємо 18, не вчислюючи туди вставлене ним у один твір давніше оповідання про напад латинян на Афон у ХІV в. Деякі твори дуже короткі, але деякі мають досить просторий об'єм і, видані всі разом, утворять порядний і дуже інтересний том. Не думаючи перечислювати тут і переходити за порядком усі ті твори і маючи намір у дальших книжечках «Універсальної бібліотеки» подати ще деякі з них у перекладі на нашу новочасну мову, наведу тут тільки дещо

з них для характеристики основних поглядів автора, щоб дати пізнати, яка то щира і сміла душа і як живе та міцне слово були у нашого письменника перед 300 роками.

Оповідуючи вище про заведення церковної унії в Південній Русі, я згадав між іншим, яке-то лихо мали русини з правом патронату, по якому король поставляв єпископів, а дідич православних попів у своїх маєтностях. Отож у своїй «Пораді о очищенню церкви» Іван Вишенський радить русинам явно й рішуче виступити проти того права. «На священницький ступінь нехай вступають після приписів святих отців, а не по своїй волі задля лакомства тілесного, щоб захопити маєтки, панство та почесні. І кожного такого, що сам наускає, не приймайте, а коли король дасть вам його без вашого вибору, проженіть і прокленіть. Бо ж не в папіжа ви хрестилися і не в королеву власть, аби вам давав вовків і злодіїв, розбійників і антихристових таємників. Ліпше би вам без владик і без попів, чортом поставлених, таких, що купили собі ту гідність, не будши її варті, до церкви не ходити, ніж з владиками і попами, не від бога звагими, в церкві бути, її безчестити і православіє топтати. Бо ж не попи нас спасуть, ані владики, ані митрополити, але тайники нашої віри і православне заховання заповідей божих, се мусить нас спасти».

Щоб оправдати, чому він, хоч сам із духовного стану, так остро виступає проти тодішнього духовенства, Вишенський подає ось яку досадну характеристику тодішньої південноруської єрархії: «Бо нині, — пише він, — прокляті владики поробили собі фільварки із спільних монастирів і годують у них гінчих псів, а не душі, що спасаються для вічного життя». А на іншому місці відзивається ще гостріше: «Нехай будуть прокляті владики, архімандрити та ігумени, що попустошували монастирі, і фільварки собі з місць святих поробили, і самі тільки зі своїми слугами та приятелями в них тілесно, мов худоба, випасаються; на святих місцях лежачи, гроші збирають; із тих доходів, що надані на Христових богомільців, дівкам своїм віно готують, синів зодягають, жінок пристроюють, барви (ліберії) справляють, приятелів своїх збагачують, карити лаштують, позовові коні ситі та одної масті спрягають, розкоші свої поганські справляють. А в монастирях не видно тих рік і потоків молитви чернечої, що після закону християнського повинні ненастанно плисти до неба, і замість безсонниці, пісень, молитов та празників духовних пси виють, голо-

сять і дзявкають. А безбожні владиками замість церковних правил та читання книжок і науки закону божого денно й нічно над статутами¹ і брехнею весь свій вік вправляються та тратять, і замість богословія та уваги на правдиве життя, вчаться облесливості, хитрості людської, брехні, щекарства і викрутасів, чортівського пустомельства та лизунства».

Не можна відмовити справедливості сим словам Вишенського, коли зважити, що говорив він про таких владик, як Рогоза, Потій, Терлецький і їх спільники. «Чи не ваші милості, — відзивається він до них, — голодних оголоднюєте і прагнущими чините бідних підданих, що мають такий сам образ божий, як і ви? Те, що надавали благочестиві християни на сироти церковні та їх виживлення, лупите і з гумна стоги та обороги волочите самі зі своїми слуговинами наїдаєтеся, їх труд і піт кровавий, лежачи й сидячи, сміючись і граючись, поживаєте, горілки перепущані курите, пиво тройке превиборне варите і в пропасть неситого черева вливаєте. Самі з гістьми своїми пересичуєтеся, а сироти церковні, голодні та прагнучі, а бідні піддані в своїй неволі з річного доходу вижити не можуть, з дітьми тісняться, страви собі унимають, боячися, чи їм хліба до budouчого врожаю дотягне».

Як бачимо, Іван Вишенський не з зазвисті ані з ненависті виступив проти тодішніх руських владик і вищого духовенства. Його боліло те, що ті владиками держали своїх підданих, своїх одновірців, чи православних чи уніатів, так само, як і польські шляхтичі, і так само здирали та поневіряли їх. І ось він перший у нашій краї різко та сміло підніс голос в обороні того бідного робучого люду, показуючи панам і владикам, що той мужик — їх брат, а не проста робуча худоба, що він радується й терпить як чоловік і хоче жити як чоловік.

«Де ви голих зодягали? — питає він тих владик і панів. — Чи не ви самі оголюєте їх, з обори коні, вівці, воли у бідних підданих волочите, датки грошові, датки поту і праці від них витягаєте, бідних живцем лупите, оголюєте, мучите, томите; на роботу та в далекі дороги без часу, зимою і літом у непогідне верем'я гоните, а самі, як боввани, на однім місці просиджуєте, або коли й притрафиться того

¹ Статутом називався збірник литовсько-руських законів, а статутами пізніше — збірники всяких законів і прав.

живого трупа на інше місце перенести, то в колисках переносите. А бідні піддані день і ніч на вас працюють і горюють. А ви, виссавши їх кров і сили, їх працю й зусилля і зробивши їх голими в коморі й оборі, своїх шибеників приближених фалюндишами, уторфінами і каразіями (дорогими сукнами) зодягаєте, аби напасти очі гарною поставою тих слуг, а ті бідолахи-піддані навіть простої серм'яжки доброї не мають, аби покрити свою наготу. Ви з їх поту напихаєте повні мішки грошей, золотих, тялярів, півталярів, ортів, четвертаків і потрійників. збиваєте суми-суменні, а ті бідолахи не мають навіть шеляга, за що солі купити».

Отакі смілі та гарячі слова в обороні простого, поневоленого та занедбаного народу, до того подиктовані не абстрактною християнською доктриною, а близьким і докладним знанням життя того народу, роблять нам пам'ять Івана Вишенського милою та дорогою. Була се натура проста й сильна, що не вмiла кривити душею. «Не думайте,— писав він, обертаючися до поляків,— що я так сміло до вас говорю і правдою в очі вас колю, бо сиджу ось тут на Афоні в далекім куті. Надіюся, що прийду до вас і сам і радо прийму навіть смерть за правду, коли на те буде божа воля». І справді, він не побоявся прийти з Афону на Русь, хоч знов і те треба признати, що в Польщі тоді за такі смілі слова не було ще звичаю мститися на чоловіці. Пізніше єзуїти й того навчили поляків; майже всі визначніші аріани, особливо в Малій Польщі*, погибли з рук сфанатизованих католицизмом розбійницьких шайок.

IV

— Івана Вишенського зачисляють звичайно до полемістів, що боронили православіє проти заходів латинства та унії. Се вірно, але тільки в часті. Властивої полемічної аргументації в його писаннях не так багато, як би веліла догадуватися назва полеміста, та й то властиві догматичні дискусії у нього не оригінальні, а взяті переважно з сучасних руських або польських полемічних творів. Головна сила полеміки Вишенського, яка дуже часто переходить у сатиру, лежить у його глибокій розумінні етичної сторони спору між латинниками й православними, а головна сила його таланту в ілюструванні релігійних віроучень та суспільно-політичних відносин драстичними

прикладами, подробицями та порівняннями, взятими з дійсного життя. Се надає його писанням далеко більшу історичну та літературну вартість, ніж та, яку мають хоч би наймайстерніші теологічні полеміки вроді «Палінодії» Захарії Копистенського*. Головну основу розлому між латинством і православ'ям Вишенський бачить у гордості латинників, а поперед усього пап римських, які задля своїх чисто світських, політичних цілей протягом століть систематично фальшували все християнське віроучення і традицію найстарших отців церкви та сімох вселенських соборів і зробили з релігії найстрашніший знаряд для духовного та політичного поневолення народів. Ту основну прикмету латинської культури, гордість і зарозумілість, Вишенський вияснює найрізнішими прикладами і найвигаданішими психологічними малюнками. Ось яким способом він влучно збиває пиху та гордість руських владик і єрархів: «Говорите, — каже він до них, — ті хлопи прості в своїх кучках і домках сидять, а ми в палацах лежимо; ті хлопи з одної мисочки поливку або борщик хлечуть, а ми прецінь по кількадесять полумисків різними смаками уфарбованих пожираємо; ті хлопи бічським або муравським гермачком¹ покриваються, а ми прецінь в атласах, адамашку і соболевих шубах ходимо; ті хлопи самі собі і пані й слуги, а ми прецінь маємо по кількадесять лаксів у ліберіях; перед тими хлопами ніхто славний шапки не здійме, а перед нами і воеводи здіймають і низько кланяються. На таке кокошення, панове біскупи, відповім вам ось що: ті архієреї, що Христа замучили, були подібні до вас і сиділи на єпископських столицях, як і ви, але хлопи Христові ліпші від них були і нині є. Вони так само навантажували черева, як і ви, але хлопи Христові, голодні правди, ліпші від них були і нині є... Вони свої трупи так само м'яко і коштовно зодягали, як і ви, але простаки Христові в одній одежині ліпші від них були і нині є. Вони так само мали довколо себе драбантів, як і ви, але хлопи Христові, що самі собі служили, ліпші від них були і нині є. Тамтих Пілати та Іроди так само шанували і перед ними укліякали, як і перед вами, але хлопи Христові, гонені і опльовані, обезчещені, поганьблені, обсміяні, биті і повбивані ліпші і чесніші і славніші від них були і нині є. Отак-то й ви,

¹ Гермак, здрібніле гермачок — грубе сукно, вироблюване в XVI в. в польськiм містечку Бічу (Biecz) або на Моравії.

панове біскупи, сидите на місцях єпископських, але не сидите на гідності й чесноті; пануєте над селами, але над вашими душами диявол панує; зовете себе свяченими, але есте прокляті; йменуєте себе єпископами, але есте мучителі; міркуєте, що ви духовні, але ви поганці й язичники».

Отак-то смів тоді відзиватися духовний до духовних і не то, що його ніхто за се не переслідував, але його слова йшли з рук до рук, від братства до братства, із монастиря до монастиря, а найближча потомність під живим враженням його слів, шануючи його щирість, прямоту і неустрашену відвагу, а zarazом його чисте й трудолюбне життя, називали його святим чоловіком.

Головну силу народу бачить Іван Вишенський не в пастирях, не в панах, а в стаді, в простім народі. «А на панів своїх руського роду не надійтеся, — упомінає він, — бо ті пани відкинулися своєї віри й мови і луплять незгірш чужих». Такого руського пана, що не дбає про свій народ, він називає «дитиною, що колишется в колисці розкоші», а вкінці показує, що коли цінити чоловіка після його чесноти, праці та загального добра, то оті бідні хлопи та кожум'яки окажуться справді панами, а пани бідними невольниками, що термосяться в оковах своїх власних примх, пристрастей та пустоти життя.

Так багаті пани литовські, руські й польські посилали своїх синів на високі науки до Італії, Німеччини, Франції. Видячи, як ледачі люди виходять із тих шкіл, а не доходячи глибших причин, Іван Вишенський у своїх посланіях ударяв сильно на ті школи, в яких учать латинської та грецької мови, Платона й Арістотеля та інших поганських письменників. Не треба думати, що Вишенський так і хотів лишити своїх земляків у темноті та відгородити від решти світу, аби тільки врятувати їх православіє. Та проте певна річ, що він довгий час не міг розібратися в тих нових явищах західноєвропейської культури, що напливали на Русь. Латиняни, а особливо єзуїти нападали на православіє з різних боків, опираючися на грецьких і латинських письменників, церковних і світських. Грецькі патріархи, особливо Мелетій Пігас і Кирило Лукаріс, писали також листи і книжки в обороні православія. Значить, треба було знати по-грецьки і по-латині, знати не тільки богословіє, але також історію, право церковне та світське і багато ще дечого іншого, щоб з успіхом боронитися. Зрозумів се Вишенський, бувши з Афону на Русі в початку XVII в., і вже

потому писав, що не виступає загалом проти шкіл, але треба тільки пильнувати, аби в них не пропало православ'є. Та зате, як гарно і розумно писав він до простих письменних людей, міських та сільських священиків і братчиків, поучуючи їх, як мають з пожитком відчитувати книжки або письма перед своїми парафіянами. Маємо образ, подібний до наших читалень у перших початках їх розвою, коли нерідко траплялося, що письменний у читальні був тільки один, священик або дяк, а решта членів були неписьменні, отже, слухачі, а не читачі. От тим-то сей письменний повинен був не тільки читати, але також пояснити людям прочитане. «Поперед усього, — пише Вишенський у своїй невеличкій інструкції, поставленій на чолі dokonаної ним самим неповної збірки його писань, — нехай буде прочитатель тямущий, у читанні біглий і бистрозорий. Нехай не повторюється і не зупиняється на одній речі по два або по три рази, але в міру, рівно нехай поступає слово за словом за стежкою того, що написано. Нехай на зап'ятих (протинках) зупиняється трохи, на точках більше, а пройшовши дві, або три, або кілька може захопити точок, а особливо, де би кінчився зміст речення, там нехай духом відпочиває, віддихає і постоює, а то для того, аби простим і неписьменним слухачам яснє і зрозуміле було значення того, що написано. По-друге, зібравши докупи братію православних до школи рано, по проспання ночі, поки ще світовий шум, тривога і турбота не наляже на здорову і свіжу думку і не перетягне її до земних клопотів, і доки ще живіт не навантажений стравами, тоді треба читати. По-третє: не обтяжувати слуху німічних людей довшим читанням, але власне 30 або трохи більше карток прочитати і на тім скінчити, а заложивши закладку, проси слухачів на другий поранок на такий самий празник і бенкет духовний, і так поранок за поранком проходячи, аж доки не скінчиш усеї книжки. А зібраних проси, щоб хто зачав слухати здорові та тверезі думки, написані в письмі, той дослухував і до кінця, а що з сього скористають, се, думаю, пізнають самі з досвіду, коли добре вислухають».

Ось і все, що наразі маю сказати про нашого давнього письменника Івана Вишенського. Небагато у нас у давнину було людей, котрі посміли б і зуміли б так близько доторкатися до насущних духових потреб нашого народу і виявляти ті потреби та долегливості його життя таким гарячим і ярким словом. Постать Івана Вишенського була першою

літературною появою, що ще при кінці 80-х років минулого століття збудила в мені охоту до наукового оброблення його літературної спадщини. Здобутком сеї охоти були три наукові праці, присвячені Вишенському*: одна писана російською мовою і друкowana в «Киевской старине», 1889, ч. 4, при якій опубліковано декілька не відомих досі творів Вишенського, знайдених мною в рукописі Підгорецького монастиря*; друга була простора розвідка: «Іван Вишенський і його твори» («Літературно-наукова бібліотека», книжка 21-30), написана ще 1890 р., а друкowana аж 1895 р., а третя популярна розвідка, друкowana в «Хліборобі» 1891 р. і видана також окремою брошурою. В р. 1900 я подав у «Записках наукового товариства ім. Шевченка», т. XXXV—VI, ще один причинок до пізнання письменської діяльності Івана Вишенського* про згаданий вище його твір, друкований за його життя 1592 р. Пізніше в р. 1902 постать Вишенського зробилася темою моєї псеми, якої передрук подаю ось тут. Основа поеми — печерне життя і смерть Вишенського — тільки в одній часті моя поетична фікція, бо про своє печерне життя згадує Вишенський сам у заголовку свого останнього писання.

М о н ю ш к о Станіслав (1819—1872) — видатний польський композитор, один з основоположників польської класичної музики.

Я р и ч е в с ь к и й Сильвестр Гнатович (1871—1918) — український письменник, автор збірок реалістичних оповідань, поезій та драм, поем на історичні теми. Виступав як перекладач німецьких, російських та інших слов'янських поетів.

[«ПИЛИП МУЗИКА» М. ЯНЧУКА]

Вперше надруковано польською мовою в газ. «Kurjer Lwowski», 1892, № 89, 29 березня, с. 5—6, за підписом *Iw. Fr.*

Подається за першодруком в українському перекладі.

С. 257. Я н ч у к Микола Андрійович (1859—1921) — український, російський та білоруський фольклорист і письменник. Автор ряду п'єс українською мовою, що йшли на сцені театру товариства «Руська бесіда» у Львові («Вихованець», «Пилип Музика», «Не допоможуть і чари», «На чужині»).

...цінної праці про народне весілля на Поліссі... — Йдеться про дослідження «Малорусская свадьба в Корницком приходе Константиновского уезда Седлецкой губернии. Составил по собранным материалам Н. Янчук». М., 1885.

«Этнографическое обозрение» — періодичне наукове видання етнографічного відділу Товариства любителів природознавства, антропології і етнографії при Московському університеті. Виходило у 1889—1916 рр.

[«ГЛИТАЙ, АБО Ж ПАВУК» М. КРОПІВНИЦЬКОГО ТА «ВИХОВАНЕЦЬ» М. ЯНЧУКА]

Вперше надруковано польською мовою в газ. «Kurjer Lwowski», 1892, № 93, 2 квітня, с. 5—6, без підпису.

Подається за першодруком в українському перекладі.

С. 258. П р о с а м у п'єс у м и в ж е п и с а л и... — рецензія І. Франка на п'єсу М. Кропивницького «Глитай, або ж павук» була опублікована в газеті «Kurjer Lwowski», 1890, № 327, 25 листопада (див. с. 105 цього тому).

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ. ЙОГО ЧАС І ПИСЬМЕНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Вперше надруковано в журн «Хлібороб», 1892, № 8, с. 59—60; № 9, с. 73—75; № 10, с. 82—83; № 11, с. 89—90, під назвою «Іван Вишенський. Руський писатель XVI віку». Того ж року стаття вийшла окремою книжкою: Іван Вишенський. Руський писатель XVI віку. Написав Іван Франко. Передрук з «Хлібороба». Коломия. Накл. ред. «Хлібороба», 1892, 26 с. Пізніше у доповненому і переробленому вигляді стаття увійшла до збірника «Іван Вишенський» (Львів, 1911, с. 5—31) разом з поемою «Іван Вишенський» і твором Івана Вишенського «Лови сього світу» у Франковому перекладі на сучасну українську літературну мову. У пе-

редмові до збірника І. Франко зазначив, що статтю про Івана Вишенського передруковує «з доповненням, а власне після першого уступу вставляю в повнім тексті свою статтю «Дві унії», друковану в «Буковинським православним календарі на звичайний рік 1891», с. 34—39.

Подається за виданням 1911 р.

«Х л і б о р о б» — літературно-політичний журнал (двоптижневик) прогресивного напрямку. Видавався у 1891—1895 рр. у Львові і Коломиї.

С. 262. Б а т о р і й Стефан (1533—1586) — польський король з 1576 р. За його правління посилилось гноблення українського народу.

Ж і г м о н т І І І (Сігізмунд III, 1566—1632) — польський король. За його правління на Україні було жорстоко придушено ряд селянсько-козацьких повстань, укладено Брестську церковну унію 1596 р.

А р і а н и — прихильники аріанства, однієї з ранніх течій християнства, визнаної за єресь. У XVI—XVII ст. аріанство проникло в Польщу і частково поширилося на Україні як опозиційна до католицизму і православія релігійна течія.

Ю л і а н с ь к и й к а л е н д а р — система літочислення, запроваджена 46 р. до н. е. римським державним діячем і полководцем Юлієм Цезарем.

С. 263. Г р и г о р і а н с ь к и й к а л е н д а р — система літочислення, запроваджена 1582 р. за римського папи Григорія XIII (новий стиль). Різниця між юліанським і григоріанським календарями у XVI ст. становила 10 днів.

С. 264. К н я г и н и ц ь к и й Іов (Іван, пом. 1621) — український письменник-полеміст, друг Івана Вишенського, засновник скиту Манявського.

С. 265. Р о г о з а Михайло (пом. 1599) — київський митрополит, один з ініціаторів Брестської церковної унії 1596 р.

П о т і й Іпатій (1541—1613) — уніатський митрополит, один з активних учасників підготовки Брестської церковної унії 1596 р. Автор полемічних творів, спрямованих проти православія.

Т е р л е ц ь к и й Кирило (пом. 1607 р.) — український церковний діяч, один з ініціаторів і активних учасників здійснення Брестської церковної унії 1596 р.

Б а л а б а н Гедеон (1530—1607) — львівський єпископ, виступав проти Брестської церковної унії 1596 р.

К о п и с т е н с ь к и й Михайло — перемиський православний єпископ, що прийняв Брестську церковну унію 1596 р.

С. 269. ...ж и в я к и й с ь ч а с в У г о р н и к а х к о л о О т и н і ї... — Село Угорники тепер Коломийського району Івано-Франківської області. Отиня — містечко того ж району і області.

...б у в у м о н а с т и р я х в У н е в і т а в Д е р м а н і... — Унівський (с. Унів, нині с. Міжгір'я Львівської області) та Дерманський (с. Дермань, нині с. Устенське Друге Здолбунівського району Ровенської області) православні монастирі, що були в кінці XVI — першій половині XVII ст. осередками антиуніатської боротьби на Україні.

С. 274. М а л а П о л ь щ а — історична назва земель у верхній течії Вісли, що обіймали в XVII—XVIII ст. три воєводства — Краківське, Сандомирське і Люблінське.

С. 275. ... наймайстерніші теологічні полеміки вроді «Палінодії»... — Твір українського письменника Захарії Копистенського «Палінодія» (1619—1622), спрямований проти католицизму та унії.

С. 278. ... три наукові праці, присвячені Вишенському... — І. Франко має на увазі такі свої праці про І. Вишенського: Іоанн Вишенский (Новые данные для оценки его литературной и общественной деятельности). — «Киевская старина», т. XXV, 1889, кн. 4, с. 141—151 (вміщена у 27 томі цього видання); Іван Вишенський і його твори. Львів, 1895, VII+536 с. («Літературно-наукова бібліотека», кн. 21—30; друкується у 30-му томі цього видання); Іван Вишенський. Руський писатель XVI віку. — «Хлібороб», Коломия, 1892, № 8—11, і окремо.

Підгорецький монастир (нині с. Підгірці Бродівського району Львівської області) — був заснований близько 1180 р.

В р. 1900 я подав ... ще один причинок до пізнання письменської діяльності Івана Вишенського... — Йдеться про повідомлення І. Франка «Новий причинок до студій над Іваном Вишенським». — ЗНТШ, т. XXXV—XXXVI, 1900, с. 1—4. (Див. 32 том цього видання).

НАШ ТЕАТР

Вперше надруковано в журн. «Народ», 1892, № 9, с. 125—126; № 10, с. 136—138; № 15—18, с. 197—201.

Подається за першодруком.

С. 281. Коженівський Юзеф (1797—1863) — прогресивний польський письменник, творчість якого розвивалася у напрямі від романтизму до реалістичного побутописання. Автор ряду пройнятих демократичними настроями романів і повістей з життя народу.

Грдлічка — один з ватажків пушкарів — військових загонів, які на початку XIX ст. вели боротьбу проти гуцулів-опришків. Прославився жорстокістю і самоуправством. І. Франко змалював цей тип у незакінченому оповіданні «Гуцульський король».

Гушалеви́ч Іван Микола́йович (1823—1903) — український письменник у Галичині, «москвофіл».

С. 282. Ільницький Василь (1823—1895) — український письменник і публіцист «народовського» напрямку. У 1872 р. видав у Львові під псевдонімом «Денис із-над Серета» п'ятиактну драму «Настася» — з історії галицької Русі другої половини XII ст.

Барвінський Осип Григорович (1845—1889) — драматург ліберально-буржуазного напрямку.

Озаркевич Іван (1795—1854) — один з ініціаторів українського театрального аматорства в Галичині наприкінці 40-х років.

Корш Віктор Федорович (1843—1915) — російський журналіст та історик літератури.

Кирпичников Олександр Іванович (1845—1903) — російський літературознавець.

С. 286. Ото поезія. Йдім спати! Нам вже такої не писати. — Наведений уривок твору К. Устияновича Франко цитує з журн. «Зоря», 1892, № 14, с. 267.